

C O L B E R T. *)

XIV. Lajos uralkodása mindenkép korszakot alkot Franciaország történetében. A királyok törekvése: a nemesség hatalmát teljesen megtörni és annak megsemmisítésével egységes kormányt alkotni — bár többször megszakaszták kül- és belháborúk és vallási villongások — majduem czélt ért. A kormány, mely minden más társadalmi hatalmat elnyomott, közgazgatási intézkedéseivel az egész államéletet magának alávetette és Franciaországot valóságos rendőri állammá tette, mely az időben mintául szolgált Európa többi államainak. Azonban a királyság evvel nem elégedett meg. Nemcsak nagygyá, hanem gazdaggá, virágzóvá is akarta tenni Franciaországot. E szándék vezérelte IV. Henriket, miniszterét Sullyt, vezette Richelieut és ugyanazt tevé feladataul Colbert, XIV. Lajos nagy ministere.

Colbert Rheims-ban született 1619-ben. Kora ifjúságában jutott nagybátyjához, Colbert Odarthoz Troycsban, ki nagy tüzletek és vállalatok tulajdonosa volt. A főüzleten kívül még Antwerpenben, Frankfurtban, Lyonban, Velenczében és Florenczben volt képviselve. A terjedelmes összeköttetések, az időtájt uralkodó zilált pénzviszonyok és a pénznek nagy áringadozása Colbert Odart figyelmét csakhamar a pénzkérdések felé irányozták, különösen pedig a pénz- és bankügy vizsgálatára indították. Hogy öcsese is a kereskedelmi ismereteket legalaposabban elsajátíthassa, egy nagy olasz banküzletben helyezte el őt. Colbert ez állásban nagy tapasztalatokat gyűjtött és megismerkedett a kereskedelem természetével. Mint régi kereskedelmi család ivadéka, éles szemével gyorsan átlátta a francia köz-

*) Különösen Pierre Clément: Histoire de Colbert et de son administration. Paris 1876. 2 kötet.

gazdaság hiányait és buzgó készséggel ragadta meg úgy szülővárosában, mint később Troyes- és Lyonban az alkalmat arra, hogy a kereskedelem mechanikájával megismerkedjék.

Azonban életpályája csakhamar eltérítette őt a gyakorlati kereskedelemtől és még fiatal korában azon irány felé vezette, melyben hazája fényére és jövőjére közreműködni volt hivatva. Husz éves korában rokona, Le Tellier, a hadügyi departement államtitkára, nyújtott neki állást és ebben az alkalmazásban már oly kiváló szolgálatokat tőn, hogy 1649-ben tanácsosnak neveztetett ki. Franciaországban akkor teljes hévvel dühöngött a Fronde, és Colbertnek az a feladata jutott, hogy a királynét és Mazarin bibornokot kísérelje, kik a lázadó vidékeken utaztak. Ez szolgáltatta neki alkalmat Mazarinnal megismerkedni, a ki látva kiváló tulajdonságait, megbizottjává választotta. Colbert e minőségben közelről látta a kormányzat gépezetét, sőt erre Mazarin által közvetett befolyást is gyakorolt, annál is inkább, mert Mazarin csakhamar meggyőződött Colbertnek mind hűségéről, mind ügyességéről. Colbert ügyvezetése nemcsak nagyban emelte Mazarin hatalmát számos ellenfeleivel szemben, hanem vagyoni tekintetben is kielégíthette a pénzsovár bibornok kívánságait. Colbert Franciaország pénzügyi helyzetét és a pénzügyek igazgatását is bírálat tárgyává tette. Látta, hogy eunek gyökeres reformja nélkül az ország föl nem virágozhatik. Az adó (taille) a legigazságtalanabb módon vettetett ki: számosan szabadultak alóla álnemességi levelek fölmutatása, mások más visszaélések által; behajtása nagy összegeket emésztett föl; az adólajstromok igazságtalanul szerkesztettek; az adóellenőrök (contrôleurs) vagy saanyargatták a népet vagy tönkre mentek; az adóbevétel bérbeadása a terheket csak súlyosbitotta. Colbert ezeket emlékiratban előadván Mazarinnak, reformokat sürgetett, mindenekeelőtt pedig a pénzügyek akkori főfelügyelőjét, Fouquet-t hivatalától felfüggeszteni tanácsolta. A bibornok hízeltő módon válaszolt az emlékiratra, azonban Fouquet-t egyelőre nem bántotta. Colbert tervőnek keresztűlvitele attól függött, hogy közvetlen és korlátlan befolyást szerezzen, és ez Mazarin halála után megtörtént. Mazarin halálos ágyán ajánlotta a királynak Colbert szolgálatait, a király teljes bizalmát ráru-

háza, tanácsára Fouquet-t hivatalától megfosztván, és a pénzügyek rendezésével őt bizta meg.

Igy jutott ez a *homme de marbre* — miut egyik életirója nevezi — a legnagyobb hatalom birtokába. Nagy ismeretei és fáradhatlan szorgalma — mely naponként 16 órán át tartotta az íróasztala mellett, most kellő tért nyerének, és hogy Colbert ez alkalmat helyesen felhasználta, bizonyítja azon körülmény, hogy tiz év alatt Franciaország közgazdaságilag és pénzügyileg nagy haladást tett, hogy ipara és kereskedelme felvirágzott, a nép kereseti forrásai szaporodtak, a műszorgalom élénkült, számos visszaélés megszűnt és a törvények javultak. Első sorban azonban a pénzügyek rendezése volt szükséges. Mennyire zilált állapotban voltak az ország pénzügyei, maga XIV. Lajos mondja emlékirataiban: a kincstár egészen ki volt merülve; a király saját háztartására igényelt legszükségesebb beszerzések csak hitellel voltak eszközölhetők; csak az ügynököknek és pénzüzereknek volt jó dolguk. Colbert kérlelhetlen szigorral fogott munkájához. A pénzügyek főfelügyelősége eltöröltetett és a király kijelenté, hogy a nép iránti hajlamból maga fogja a pénzügyek vezetését kezébe venni és azt egy négy tagu tanács (*Conseil royal des finances*) fogja gyakorolni, melynek elnöke a király, akadályoztatása esetében a kanczellár, tagjai három tanácsos és a pénzügyek felügyelője. Elhatározott, hogy a király maga fogja a kiadásokat utalványozni és hogy a tanács beleegyezése nélkül semmiféle új terhet nem szabad kivetni. A tanács minden héten kihallgatja a pénzügyi főhivatalnokokat és minden ülésben a jövedelmi források valamelyikét vizsgálat alá veszi. Colbert pénzügyi felügyelőnek és fő ellenőrnek (*contrôleur général*) neveztetett ki és a tanács lelke ő vala.

Rend és egyszerség voltak programjának főbb pontjai. Mindenekelőtt a rente körül fejlődött visszaéléseket kívánta megszüntetni. 1653—59-ig 171.416,000 livre vétetett fel $5\frac{1}{2}$ — $5\frac{3}{4}$ százalékkal, mely azonban, tekintettel arra, hogy a befizetés gyakran értékvesztett papirokban történt, valamint más kedvezményekre, 15—18%-ra emelkedett, 1660 óta a párisi városház járadékaiból egy harmadot megsemmisített; nem sokára tapasztalván, hogy az adó alapján kibocsátott egy milliónyi já-

radékból az állam csak 100,000 livret kapott, e járadékot egészen törölte; 1662-ben újból egy milliót törölt, 1663-ban az összes 1656 óta a városházra gyökösített járadékot törölte, míg 1664-ben a 25 év óta kibocsátott járadékoknak a vételáron való visszaváltása rendeltetett el. Ez intézkedések szigora kétségtelen; talán jogszerűségük is kétségbe vonható, azonban mentségüket találják a szükségben és a mala fidesben, melylyel a járadékok átvételénél eljárak.

A járadék leszállításához csatlakozott az adó körül tapasztalt nyomasztó visszaélések szabályozása. Az adó (taille), melyet különben is csak a harmadik osztály az állandó hadserög fenntartására szolgált, ónsúlylyal nehezedett a népre; az adó magassága, a behajtás szabálytalansága, a kivetés egyenlőtlensége nőttön nőttek és Colbert legfeljebb enyhíteni tudta ezeket, de a mértely az államttestből ki nem vált és végre az 1789-diki katasztrófához vezetett. Colbert utasításokat adott az adófelügyelőknek, hogy az adóbehajtás költségeit leszállítsák, az adókat igazságosan vessék ki, kerületeiket látogassák és vizsgálják; megtiltotta, hogy az adóbehajtásnál katonai erőt használjanak és hogy a szükséges házi állatokat lefoglalják.

Legnagyobb jelentőségű volt azonban Colbert intézményei közt iparrendszere. Ő korán érezte és a király előtt kijelentette, hogy maga a pénzügy szabályozása az ország jólétét nem fejlesztheti. Erre szükséges, hogy ipar és kereskedelem a szunyadó erőket ébresszék, az ország gazdag forrásait értékesítsék. Már az előbbi királyok, nevezetesen IV. Henrik, foglalkoztak az ipar és kereskedelem emelésével; a királyi hatalom központosításával, az állami és magán szükségletek fokozódásával a nemzeti munka eme két ága még nagyobb fontosságra emelkedett. Vám- és iparszahályok, jutalmak és segélyek, kereskedelmi társulatok és gyarmatok, ügyes munkások letelepítése legalkalmasabb eszközöknek mutatkoztak a ezél elérésére. A francia ipar már a tizenhetedik század elején szép eredményeket mutatott fel, és az évenként csak Angliába és Hollandiába küldött francia gyártmányok értéke 80 millió livrere rugott. Azonban a század vége felé az ipar hanyatlani látszott. Colbert ezt írja: „E virágzó állapot jelenleg tetemesen megváltozott. Marseille városa a levantei kereskedelem tizedrészét sem forgatja többé;

a gyárak tönkremenése miatt az üzletek csak pénzzel történnek. A nép jelenleg nem nyer semmit; sok pénz szivárog ki az országból, az országba semmi." Colbert kifejtette, hogy az ipar szükséges állami szempontokból is, mert csak így lehet az ország független a külföldtől. Szükséges, hogy a nép foglalkozást nyerjen, hogy a pénz az országban maradjon, a mely jelenleg kiküldetik Angliába és Hollandiába posztó- és vászonért, Svédországba fáért és vasért, Velenczébe csipkékért és üvegért, Bolognába selyemért, Flandriába szőnyegért. Szükséges, hogy a nyers anyagok behozatala vámmentesíttessék, állami gyárak alapíttassanak, egyes iparágak művelése huzdittassék jutalmak és segélyek által, a gyártmányok készítése hatósági rendeletek által szabályoztassék, külföldi cikkek használata megtiltassék stb.

Az első nagyobb lépés, melyet Colbert tett, az 1664-iki vámtarifa kibocsátása volt. Célja: a belső forgalmat könnyíteni, Franciaországot egy vámterületté átalakítani, az annyira különböző vámtételeket egyszerűsíteni és a belföldi ipart védelmezni a külföldi verseny ellenében. A tarifa csak kevés cikknél emeli föl a vámot, különben az átviteli kereskedelem élénkítésére árúraktárak életbeléptetését rendeli el és a gabona kivitelét megszorítja. Együttal az egyes iparágak meghonosításával foglalkozik. 1665 óta gyorsan szaporodnak a csipkegyárak, így Alençonban, Chantillyban, Gisorsban, Sedanban és Charlevilleban a csipkekészítés nagy jelentőségre vergődik; Reimsban Colbert unokahuga felügyelete alatt szintén egy gyár állított, Havreban és környékén huszonkétezer munkás foglalkozik ez iparággal; és midőn Colbert Auxerre ura lett, e helyen is meghonosítja a csipkekészítést. A gyárak kiváltságokat nyertek és a külföldi verseny ellenében védelmezettek. A tülkörtüveg készítését is iparkodott meghonosítani és a Saint-Gobin és Cirey-féle gyárak e cikkben ki is tűntek. A gobelin-gyártást is ő mozdította elő; 1662-ben alapította a királyi gyárat, melyet Le Brun, a híres festész vezetése alá állított és két évre a Beauvaisi gyárat. Azonban Colbert mindig számot vetett a hozandó áldozatokkal és az adandó szabadalmakkal. Sok esetben a kért kiváltságokat megtagadta azon indokolással, mivel azok mindig a fogyasztó közönség megterhelésével járnak és csak rendkívüli okok által igazolhatók. Továbbá szí-

goru ellenőrzés alatt tartotta a kiváltságokat élvező vállalatokat; így egy esetben megfedi a carcassone-i posztógyárat, mely rossz gyártmánya által a francia szövetek hírére a Levantéban koczkáztatta. Megtiltotta egyes esetekben a csekély minőségű árúk készítését, mivel az által az illető iparágak más országok kezébe juthatnának.

Colbert egyes munkásokat is édesgetett az országba. Így jöttek Franciaországba németalföldi posztószövők, olasz üveg munkások, selyemszövők stb. Egyuttal szükségesnek látta gondoskodni arról, hogy munkások Franciaországból más országba ne vándoroljanak. Colbert emez intézkedései merev ellentétben állanak a nantesi edictum későbbi visszavonásával, mely a francia iparra mért egyik legsúlyosabb csapás volt.

Colbert szabályozta a czéheket, illetőleg azok szabályait élesítette, a szabad iparágakat is czéhekbe egyesíteni kényszerítette, a mesterinasok számát megszorította, a remekmunka elkészítését pedig szigorúan követelte. 1669-ben utasítást bocsátott ki, mely részletesen meghatározza a gyártmányok miképeni kiállítását, 1671-ben általános szabályzatot bocsát ki a posztófestésről, mely 20 fejezetben és 317 szakaszban részletesen körülírja az eljárást. Szigorú becsületbeli büntetések biztosítják a szabályzatok megtartását. Mindez arra célzott, hogy az elavult eljárások helyett újabbak és jobbak terjedjenek el, és a francia gyártmányok híre megalapíttassék.

A fentebb említett vámszabályzatot nemsokára egy második követte 1667-ben, mely amannak mérsékelt szellemétől egészen eltér. Míg az első bizonyos tekintetben szabadelvű volt, emez majdnem tilalmi jellegű és a bevitelt nagyon megszorította. Az 1664-diki tarifa terjedelmes indokolással volt ellátva; 1667-ben Colbert sokkal rövidebben nyilatkozik és azt mondja: „Miután különböző iparágak meghonosítása az országban a gyártmányok árát jelentékenyen megváltoztatta, szükséges volt némely árúk be- és kiviteli díját szabályozni.“

E tarifa visszahatást keltett mindeneselé. Anglia felemelte a francia borra vetett beviteli vámokat; még nagyobb visszatetszést okozott Hollandiában, mely már a francia hajózás fejlesztésére irányuló különbözeti díjak behozatala által is meg volt sértve; az érdekellentét a két állam közt élesebbé vált és

vége az 1672-diki háborúhoz vezetett, melynek szerencsétlen kimenetele után Franciaország ismét kényszerült a tarifát visszavonni.

Colbert 1664-ben, a kereskedelmi törvényszék megnyitásánál, részletesen nyilatkozott a kereskedelem fontosságáról, „melyet — bár nehéz a feladat — elő kell mozdítani: A könnyű dolgok nem eredményeznek — mondá — semmi, vagy csak csekély dicsőséget és előnyt; a nehezek ellenkezőleg, igen.“ Ha a király Franciaország természetes hatalmával még egyesítheti azt, a mit a mű- és kereskedelmi szorgalom létesíthetnek... könnyen képzelhető, hogy a király nagysága és hatalma bámulatosan nagyobbodnék.“ Franciaország bevitele ez időben 20 millió livret tett, kivitele 12—18 milliót. Szükséges volt tehát a kereskedelmet emelni, panaszait meghallgatni, jutalmakkal buzdítani a hajóépítést, javítani az utakat, szabályozni a folyókat, a közönség érdekeltségét ébreszteni és főképp a nagy kereskedelmi társulatokat támogatni. Azonban az utolsó tekintetben is lehető óvatossággal járt el és a társulatoknál észrevett visszaéléseket elnyomni iparkodik. A nyngotindiai társulat még ez évben szerveztetvén, egyuttal egy új keletindiai társulat is alakult, mely a hollaúdival akart versenyezni, bár e feladat körül már három társulat törekvése meghiusult. Colbert fejtegette az okokat, melyek az előbbi társulatokat megbuktatták, a nehézségeket, melyekkel ilyen vállalatok járnak; kiemeli, hogy az új társulat igen kedvező feltételek mellett indul meg, a király és az egész ország érdeklődik iránta, a társulat mostani főhelye, Madagaskar, sokkal kedvezőbb a kereskedelemre nézve, mint Batavia. A körlevelek, melyek a közönséget, a városi és egyéb testületeket a részvétre buzdították, kevés eredménnyel jártak és mindenütt közönnyel találtak. Mindamellett a társulat megalakult, a király 3 millió livret irt alá, mely kamatot nem hozott, és az esetleg felmerülő veszteségek fedezetéül szolgált. A társulat 50 évre nyert kizárólagos szabadalmat és souverän jogot minden meghódított tartományban. Az állam szolgáltatta számára a szükséges sót az előállítási költségen és 50 livrenyi jutalmat fizetett tonnánként a társulat által Franciaországból kivitt árúért. Mindezen kedvezmények dacára e társulat nem boldogult; 11 év alatt 6¹/₂ millió livrét

vesztett, azonban azután is kedvezőtlen viszonyok közt még jó ideig tengette életét. Még kevesebb szerencsével működtek a többi társulatok; a nyugotindiai, a Senegal-, a Levante-, az északi társulat egyaránt hajótörést szenvedtek.

A levantei kereskedelem már I. Ferencz, Soliman szövetségese alatt vett nagy lendületet és külön szerződés által is könnyítettett. Azonban az utolsó időben a konzuláris ügy szabálytalansága a kikötőkben, különösen a Marseillesben szedett hajópénz (cottimo) nagyon káros hatást gyakorolva, Colbert a konzuli ügyet szabályozta, részletes utasításokban körülírván a konzulok hatáskörét; a hajópénzek szedését pedig megtiltotta. Legnagyobb fontosságot tulajdonított Marseille kereskedése fejlesztésének. „Ez oly város — mondja — melyet fel kell használni folytonos kereskedelmi háborúra az összes idegen városok, sőt még az angolok és hollandok ellenében is, a kik régóta kárunkra avatkoztak be a levantei kereskedelembé.” — 1669-ben Marseille-t és vele együtt Dünkirchent és Bayonne-t szabad kikötőknek nyilvánítja, a hajóforgalom pontos feljegyzését meghagyja és a helyi díjak szedését, a marseille-i kereskedők ellenszegülése daczára, beszüntette. Ajánlotta továbbá a marseille-ieknek, hogy a zsidók letelepedését könnyítsék, mivel ez által a kereskedés sokat nyerne. Szemrehányást tesz nekik, mivel eltérőleg a hollandok és angolok szokásától, a levantei czikkeket nem francia iparkészítményekkel, hanem készpénzzel fizetik, daczára azon alaptörvénynek, mely a pénz kivitelét halállal bünteti és csak a marseille-i kereskedők józanságára való bizalomban e városbeliek számára függesztetett fel. E helytelen eljárás okozza, hogy e pénzforgalom az országban megzavartatik és a hamis pénzek készítése szaporodik. E visszaélések megszüntetésének egyetlen módját a külföldre menő hajók megvizsgálásában találja.

Üdvös hatást gyakorolt a kereskedelemre az 1673-ban kibocsátott kereskedelmi parancs is. Ismeretes azon szomorú állapot, melyben a francia igazságügy az egész monarchia alatt sinlődött. Colbert segíteni kívánt e bajon és így keletkeztek az 1667-, 1670- és 1673-diki gyűjtemények. A kereskedelmi jogszabályok helyessége mellett bizonyít azon tény, hogy egészen a jelen századig érvényben állottak és a Napoleoni Code de

Commerce főforrását képezték. Egyetlen hibájok az embertelen szigor, mely azonban inkább a kor hibája vala; így a bukás halállal büntettetett. Colbert saját nézetét azonban inkább a következő szavak tolmácsolják: „Ezek (a bukások) a gazdasági napfogyatkozások, melyek a kereskedelem rendes folyamában előfordulnak, és melyeket szükségképen végig kell várunk, segítve magunkon bölcseségünk ajánlotta eszközökkel.“

1669—70 ig egy Angliával kötendő szerződés jött szóba; Colbert kívánta, hogy a két állam alattvalói egyenlő bánásmódban részesüljenek, és hogy mindkét állam szabadságában álljon, akármily beviteli vámokat szabni, azon feltétel alatt — hogy a belföldi termelők is hasonló adót fizetnek. A legnagyobb nehézséget, mely aztán a tárgyalások meghiusulását is előidézte, az 1669-ki iparszabályzat képezte, melynek értelmében a Franciaországba bevitt árúk is megvizsgáltatnak, vajjon az előirt szabványoknak megfelelnek-e? Anglia ezt a szabályt felfüggesztetni kívánta, Colbert ellenben iparrendszerének e fontos oszlopát nem dönthette le. Nagyobb súlyt tulajdonított különben a spanyol kereskedelemnek, mely által a szükséges nemes érczeket iparkodott Franciaországba hozatni. Mert — a mint mondá — mentől nagyobb valamely államnak kereskedelme Spanyolországgal, annál nagyobb pénzbeli gazdagsága is. Ezért a Spanyolországban székelő követeket figyelmezteti: „hogy a spanyol hajók által Indiából hozott arany- és ezüstből a lehető legnagyobb mennyiséget kell Franciaországba vonzani.“

A kikötőkben felállított vámraktárak és a vámok visszatérítése is lendítették a külkereskedelmet. A vámraktár-rendszer 1664-ben és még inkább 1670-ben tökéletesített: „Jövőben minden kereskedő, francia és külföldi, használhatja az ország minden kikötőjét, mint általános lerakodót mindenféle árúk számára, a melyeket — a lefizetett díjak visszatérítése mellett — tetszés szeriut eladhat és elszállithat.“

Láttuk már, milyen fontos szerepet foglalnak el Colbert rendszerében a pénzforgalom és a nemes érczek, melyekről számos intézkedés szól. Azonban épen az e tárgyra vonatkozó iratok nagy része elveszvéen, abbéli nézeteiről nehéz teljes képet nyerni. Legfontosabb intézkedése volt az, hogy a pénzforgalmat az egész országban szabadlá tette és az idegen pénzek használatát meg-

tiltotta, mert „semmi sem jelzi inkább az államok méltóságát és nagyságát, mint a pénz egysége“. A pénzforgalom nagy fontosságából kiindulva, Colbert több ízben kísérletet tett arra, hogy a pénzverés az állam által eszközöltessék, hanem az miudannyiszor meghinsult. A pénzhamisítás ellen is igen szigorú intézkedéseket tett. Azonban Colbert emlékezetéhez ragad a nagy oléületlenséget szült 1774-diki rendelet, melylyel csekélyebb értékű pénzdarabok hozattak forgalomba, s melyet csak az állami pénzügy rossz helyzete, a háborúk által igényelt költségek csikartak ki tőle.

A közlekedési eszközöknek kereskedelmi és hadügyi szempontból nagy fontosságuk lévén, a közgazdaság története mutatja, hogy a nagy alkotó államférfiak a közlekedésügy fejlesztésére különös figyelmet fordítottak. Így Franciaországban IV. Henrik volt az, ki a közlekedést előmozdította, az utak főfelügyelőségét (grand voyer de France) szervezte és az utak építésére nagy összegeket fordított. 1599-ben, midőn a nevezett hivatal felállított, az utak építésére fordított költség 6000 livret tett; 1600-ban 595,469-re és 1608-ban 3.594,527 livrere növekedett. Azonban a polgári és vallási háborúk ideje alatt a közigazgatás ezen fontos ága ismét szomorú állapotba jutott. A nagyszerű utak, melyek még a rómaiak idejéből fenmaradtak és melyek fenntartása csekély költséget igényelt, oltemetve valának. Colbert érezte a reformok sürgős voltát. Számos visszaélés fejlődött az uti vámokból; ezek megszüntetésére és jogtalanul szedett vámok eltörlésére 1661-ben egy bizottságot küldött ki, mely azonban a fennálló jogok régisége mellett csakhamar meggyőződött a feladat nehézségeiről. Az építési költségeket ismét szaporította, és míg 1662-ben a Colbert által készített első budget szerint a tétel csak 22,000 livrevel szerepel, két évvel reá ennek tízszeresét teszi és 1671-ben már 623,000 livrere rug; a háborúk ismét leszállítását okozzák, 1675-ben e tétel egészen hiányzik és csak a háború befejezése után emelkedik ismét 300,000 livrere. Ez azonban csak az ugynevezett „pays d'éllections“-ra fordított; a „pays d'état“ maguk viselték az utépitési költségeket. Ugyan e célra szolgáltak még egyéb tartományi terhek és a közmunka. Colbert ez utóbbit elvben nem helyeselte, bár több ízben maga is igénybe vette; midőn

a Verdun-Metzi ut kijavitása forgott szóban, Colbert kérdést tesz: vajjon nem volna-e lehetséges a szükséges költségeket adó útján beszerezni. Szigoruan követelte, hogy az utépitési muukálatok jól végeztessenek, a vállalkozók óvatosan választassanak, a munkák a legkevesebbet követelőknek íteltessenek oda és csak tél után fogadtassanak el. A vállalkozók köteleztettek az utakat 10 évig saját költségükön tartani fenn és nemcsak a nyereség, hanem a veszteség kockázatát is viselni és csak egyetlen egy eset fordul elő, a melyben nagy veszteségek és téves számítások kárpótlásáért 10,000 livret utalványoz.

„Semmi sem ad nagyobb hasznot és nem nyújt több előnyt egy népnek, mint a folyamhajózás“, mondja Colbert. Ennek megfelelőleg nagyszerű tervekkel foglalkozott a francia folyamhajózás előmozdítására, különösen a Loiret, melynek pusztításairól már Cäsar szól, kívánta szabályozni, azonban sikertelenül; e folyó még mai nap is veszélyeztet gazdag városokat, nagy termékeny völgyeket. Colbert legnagyobb műve e téren a languedoc-i csatorna építése, mely XIV. Lajos korszakának egyik remekművét képezi. A csatorna az atlanti és földközi tengert, köti össze, és mint olyan, oly eszmét valósít, mely már Nagy Károly ambícióját foglalkoztatta. A munka keresztülvitele igen nagy nehézségekkel volt összekötve és csak az építő és vállalkozó föláldozó kitartásának és Colbert érdeklődésének sikerülhetett. A vállalkozó, Riquet, 1666-ban nyerte a kiváltságot és tulajdonjogot, de a csatorna csak 1681-ben, kevéssel Riquet halála után, nyitattott meg; hossza 238 kilometer és az építési költségek 17 millió livrere rugtak. A csatorna a forgalomnak nagy szolgálatot tett és még Vauban — a hires mérnök és Colbert ellenségének — dicséretét megnyeré.

Gyakran halljuk és ezt különösen a phyziokraták hangoztatják, hogy Colbert a mezőgazdaságot elhanyagolta. Ez a vád leginkább onnét származik, hogy Colbert, a mint már említve volt, a gabna kivitelét több ízben megtiltotta, a mi kétségkívül káros hatással volt a mezőgazdaságra és a mezőgazdasági termelést megszorította. Ezen tényt ugyan nem lehet kétségbevonni; tizennégy év alatt a gabnakivitel nyolcször engedtetett meg, 22 livrenyi vám mellett (1 muid = 18.72 hectoliter után), ötször ezen díj fele, vagy negyede mellett, és nyolcször min-

den díj nélkül; nyolczszor ellenben teljesen megtiltatott. A kiviteli engedélyek rendszeresen három, legfeljebb hat hónapra, és csak ritka esetekben adattak egész évre. Összesen tizennégy év alatt (1669—1683) a gabna kivitele 56 hónapon át volt megengedve és 112 hónapon át megtiltva. Azonban Colbert ez eljárását enyhébben fogjuk megítélni, ha meggondoljuk, hogy működésének első két évében (1661 és 1662) éhség uralkodott, melynek emlékét nem tudta elfelejteni, hogy továbbá a fenntartott nagy hadsereg élelmezésének biztosítása is szükségessé tette némileg ezen intézkedéseket. A mezőgazdaság elhanyagolása semmikép nem képezi Colbert közigazgatási rendszerének elvét; mutatja azt sok más, ha nem is épen közvetlen a mezőgazdaság emelésére törekvő intézkedése, továbbá különösen az, hogy a földművelés biztos folytatása céljából a gazdasági marhák lefoglalását megtiltotta. Ugyan ő buzdította az eperfaültetést és selyemtenyésztést, serkentette a lótenyésztést, szervezte a ménesügyet sat. Nagyon érdeklődött a bortermelés iránt; a kiviteli díjakat némileg leszállította és a bordeaux-i bortermelőkhez gyakran figyelmeztetéseket intéz.

Megemlítjük még e helyen Colbert híres víz- és erdőrendészeti utasítását 1669-ből — ordonnance sur les eaux et forêts. Ez nagyon fontos volt az erdőgazdaság szempontjából, mely Franciaországban rég óta el volt hanyagolva és már Sullyt azon panaszra indítá, hogy az erdőpusztítás Franciaországot még tönkre teheti. A visszaélések a polgárháborúk alatt még fokozódtak. Colbert már 1661-ben foglalkozik e tárggyal; azonban akkor csak előkészítő lépéseket tesz. Későbbben megbizottakat küld ki oly célból, hogy a viszonyokat tanulmányozzák, az erdőket vizsgálják, a visszaéléseket blntessék és javaslatokat terjeszszenek elő; terjedelmes levelezést folytat a kiküldöttekkel; az e módon gyűjtött tapasztalatok alapján keletkezett az 1669-ben kibocsátott rendelet, mely az egész erdőrendészetet fölkarolja és mely majdnem változatlanul 1827-ig állott fenn. Itt is, mint a kereskedelmi szabályzatban, a blntetések szigora, továbbá az állami érdekeknek előtérbe állítása lehetne kifogás tárgya. 1661-ben, midőn Colbert az államügyek vezetését átvette, az állami erdők összes jövedelme 168,788 livret tett, 1683-ban 1.028.766-ra növekedett.

A XVI-ik század óta a tengeren túli gyarmatok megszerzésének nagy befolyást tulajdonítottak a kereskedelem és hajózás fejlesztésére. Franciaország államférfiai is már korán foglalkoztak a gyarmatügygel, így IV-ik Henrik, még inkább Richelieu, azonban kevés sikerrel. A gyarmatok száma ugyan elég tekintélyes vala; azonban a haszon semmi arányban nem állott a rájuk fordított költségekkel. A kiváltságolt társulatok nem tudtak boldogulni, és a gyarmatosítás csak Canadában és Martiniqueben sikerült némileg. Colbert e tárgyban is számos intézkedést tett. Levelezést folytatott mindenfelé, melyből láthatjuk, hogy ugyan teljesen azon álláspontot foglalta el a gyarmatkérdéssel szemben, mint a legtöbb mercantilista, hogy azonban többször hivatkozik a kereskedelmi szabadságra is. Így egy helyen azt mondja: A kereskedelem az emberek szabad akaratának eredménye lévén, szükséges, hogy szabad legyen, hacsak nem kikerülhetlenül szükséges, hogy az egy társulat vagy néhány magánosok kezébe adassék.

A gyarmatkereskedelem sikeres folytatásának egyik feltétele tekintélyes tengeri hatalom. 1662 óta a tengeri hatalom fejlesztésére fordított összegek roppantul emelkednek, 1670-ben 13 millió livret tesznek. Az eredmények e téren kielégítőek. Mig Mazarin 30 hajót hagyott hátra nyomorult állapotban, 1677. január 1-én az állam 270 hajóval és 30 gályával bírt, melyeken 52,000 matróz szolgált. Colbert buzdítja a hajófelszerelési tárgyak készítését, még az esetre is, ha az országban való készítés drágább volna mint külföldön, meghonosítja a kátránykészítést és egyes munkásokat édesget külföldről. A hajótárak jól felszereltettek, kikötők építettek és különösen Toulon, Brest, Rochefort, Marseille, Certe, Dunkirchen nagy figyelemben részesültek.

Ezek voltak Colbert törekvései és nézetei az akkori Franciaország közgazdasági politikája tekintetében, mely országunk közgazdasági fejlődése körül kétségkívül nagy érdemeket szerzett. Mindamellett élete végén úgy a nép mint a király kegyét is elvesztette; amazét, mert a súlyos háborúk okozta inséget a miniszternek tulajdonították, emezét pedig, mivel a dícsvágy kielégítésére szükségelt nagy összegeket nem tudta előteremteni, és gyakran a nagy kiadások által okozott nagy veszélyekre is figyelmeztetett. És midőn a XVIII-ik

század elején a XIV. Lajos alatt vitt háborúk, a fényűzés és pazarlás mélyen éreztették hatásukat, midőn munkáskéz hiányában a mezőgazdaság elhanyagoltatott, a nemesek pedig Párisba mentek, hogy az udvar fényében sütkérezzenek, midőn a Nantesi edictum visszavonása folytán Franciaország sok ezer oly munkás kéztől lett megfosztva, mely Angliába, Németalföldre és Poroszországba vitte ügyességének értékét és szorgalmának gazdagságát, midőn gyakorlati intézkedéseiből mesterkelt és absolut érvényt igénylő tudományos rendszert csináltak — akkor Colbert emléke szólítottatott elő, hogy feleljen mindezekért. Mióta azonban Colbert terjedelmes állam- és magániratai közzétettek, teljesen meggyőződünk arról, hogy Colbert, bár tévedésektől sem maradt menten, és daczára annak, hogy a körülmények nem igen kedveztek nagy terveinek, a francia közgazdaság fejlesztésére nagy befolyást gyakorolt. Franciaország egészen a tizenhatodik századig csekély kereskedelemmel és hajózással bírván, nem volt képes oly sikeres gyarmatosítást követni mint más államok; másrészt az államgépezet rosszasága, az adók súlyos volta is lehetlenné tették, hogy nagyobb lendületet vehessen a közgazdaság. Colbert politikája új irányt és új erőt ad a közgazdaságnak; ennél többet nem tehetett. Erről teljesen meg volt győződve Colbert, midőn mondja: „Meg kell elégednünk e világon a jót tenni, a nélkül, hogy azt túlságig vinnők.“

DR. WEISZ BÉLA.